

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH VIOLATIONS OF MENTAL DEVELOPMENT IN INCLUSIVE EDUCATIONAL PROCESS

У статті піднімається проблема відповідного супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі, зокрема дітей з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги – найбільш поширеним порушенням психічного розвитку, що охоплює до 9% дитячого і підліткового населення.

Порушення психічного розвитку безпосередньо впливають на психічну діяльність дитини і проявляються у комунікативній, інтелектуальній, мотиваційній та афективно-вольовій сферах. Поведінкові розлади при збереженому інтелекті є справжнім викликом для освітньої системи, оскільки часто, особливо в Україні, діти не проходять відповідну діагностику, а отже, не отримують відповідний корекційний супровід, хоча гостро потребують такого супроводу. Соціальна дезадаптація дітей з порушеннями психічного розвитку негативно впливає на функціонування колективу дітей загалом в умовах як загальноосвітньої, так і спеціальної школи. Окремими викликами є питання комплексної роботи з сім'єю дитини з розладами поведінки, відповідного забезпечення належного рівня культури спілкування педагога і батьків з метою вчасного виявлення розладу та планування відповідних стратегій підтримки. Усі названі аспекти тісно пов'язані із процесом підготовки та перепідготовки педагогічних працівників, адже формування компетентності та розуміння основних засад навчального процесу дитини з особливими потребами має формуватися ще на стадії навчання педагогічних працівників.

Метою статті є розгляд основних складників педагогічного супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку, зокрема з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги.

Визначено, що важливими елементами у процесі педагогічного супроводу є індивідуальний та диференційований підхід до дітей з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі, дотримання концепції універсального дизайну у навчанні, згуртована робота мультидисциплінарної команди фахівців, співпраця з родиною дитини, правильна пріоритетність цілей педагогічного супроводу, де першочерговим завданням є соціальна інтеграція дитини. Запропоновану модель педагогічного супроводу можна використовувати для широкої категорії дітей з порушеннями розвитку (включно з тими дітьми, які не перебувають офіційно на інклюзивній формі навчання).

Ключові слова: порушення психічного роз-

витку, гіперактивний розлад з дефіцитом уваги, індивідуальний та диференційований підхід, універсальний дизайн у навчанні, мультидисциплінарна команда.

The article raises the problem of appropriate support for children with mental disabilities in an inclusive educational process, in particular children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder, the most common impairment of mental development, up to 9% of children and adolescents.

Violations of mental development affect the mental activity of the child and manifest themselves in the communicative, intellectual, motivational and affective-volitional spheres. Behavioral disorders with preserved intelligence are a real challenge for the education system, because often, especially in Ukraine, children do not undergo appropriate diagnostics and therefore do not receive appropriate corrective support, although they are in dire need of such support, social disadaptation of children with mental disorders has a negative impact on functioning of the collective of children in general, in the conditions of both general and special school. A separate challenge is the issue of integrated work with the child's family with behavioral disorders, the appropriate provision of an appropriate level of teacher-parent communication culture, in order to identify the disorder in a timely manner and to plan appropriate support strategies. All the above mentioned aspects are closely linked to the process of training and retraining of pedagogical workers, since the formation of competence and understanding of the basic principles of the educational process of a child with special needs should be formed at the stage of training of pedagogical workers.

The purpose of the article is to consider the main components of pedagogical support of children with mental disorders, in particular with Attention Deficit Hyperactivity Disorder.

It is determined that an important element in the process of pedagogical support is an individual and differentiated approach to children with mental disorders in inclusive educational process, adherence to the concept of universal design in teaching, cohesive work of multidisciplinary team of specialists, cooperation with families, social integration of the child is a top priority. The proposed model of pedagogical support can be used for a broad category of children with developmental disabilities, including those children who are not officially in inclusive education.

Key words: violations of mental development, Attention Deficit Hyperactivity Disorder, individual and differentiated approach, universal design in learning, multidisciplinary team.

УДК 37.042.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.2-16>

Ферт О.Г.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
та соціальної роботи
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Педагогічна та соціальна проблема навчання та забезпечення відповідного супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі може вважатися однією з провідних з огляду на розповсюдженість цих порушень серед дитячого населення України.

Найбільш поширеним порушенням психічного розвитку (до 9% дитячого і підліткового населення) є гіперактивний розлад із дефіцитом уваги (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) за DSM-V. Гіперкінетичний розлад (у Великобританії та Європі) за МКХ-10 (ВОЗ, 1999) відносять до розділу F9 «Поведінкові та емоційні розлади,

які розпочинаються зазвичай у дитячому та підліткові віці». Ця група розладів характеризується моторною гіперактивністю, порушенням уваги та імпульсивністю, що проявляються невідповідно до віку і призводять до виражених порушень функціонування дитини в основних сферах життя [2, с. 15–17]

Окремим викликом є питання комплексної роботи з сім'єю дитини з розладами поведінки, відповідне забезпечення належного рівня культури спілкування педагога і батьків з метою вчасного виявлення розладу та планування відповідних стратегій підтримки. Усі названі аспекти тісно пов'язані із процесом підготовки та перепідготовки педагогічних працівників, адже формування компетентності та розуміння основних засад навчального процесу дитини з особливими потребами має формуватися ще на стадії навчання педагогічних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема, що піднімається, висвітлювалась багатьма вченими. Зокрема, соціалізацію дітей з порушеннями розвитку та інтеграційні аспекти підготовки фахівців до роботи в системі спеціальної освіти та в умовах інклюзії вивчала К.О. Островська. Теорію розвитку людини та її вищих психічних функцій вивчали Л. Виготський, О.М. Леонтьєв, О. Лурія та ін. Теорію функціональних систем досліджував П. Анохін. Положення про єдність психіки та діяльності вивчали І. Бех, П. Гальперін, В. Давидов, Г. Костюк, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін. У нашій країні активно запроваджується зарубіжний досвід впровадження інклюзивного освітнього процесу (В. Sagran, J. Corbet, L. Florian, T. Logeman, E. Nowicki, С. Альохіна, І. Возняк, І. Оралканова, І. Хафізуліна, С. Черкасова, Ю. Шуміловська та інші), розробляються й апробуються власні наукові підходи, спрямовані на розв'язання завдання включення дитини з порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивний освітній процес (Ю. Бистрова, В. Бондар, І. Демченко, І. Дмитрієва, В. Засенко, В. Коваленко, І. Кузава, О. Мартинчук, М. Матвєєва, С. Миронова, К. Островська, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, Н. Софій, Д. Супрун, В. Тарасун, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Порушення психічного розвитку безпосередньо впливають на психічну діяльність дитини і проявляються у комунікативній, інтелектуальній, мотиваційній та афективно-вольовій сферах.

Поведінкові розлади при збереженому інтелекті є справжнім викликом для освітньої системи, оскільки часто, особливо в Україні, діти не проходять відповідну діагностику, а отже, не отримують відповідний корекційний супровід, хоча гостро потребують такого супроводу. Соціальна дез-

адаптація дітей з порушеннями психічного розвитку негативно впливає на функціонування колективу дітей загалом в умовах як загальноосвітньої, так і спеціальної школи.

Метою статті є розгляд основних складників педагогічного супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку, зокрема з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги.

Виклад основного матеріалу. В умовах розвитку інклюзивної освіти в Україні питання допомоги дітям з порушеннями психічного розвитку набуває все більшої актуальності, адже забезпечення правового підходу до осіб з особливостями психічного розвитку є суспільно-політичною вимогою для країни, яка прагне відповідати євроінтеграційним цінностям. Ефективне забезпечення навчання за місцем проживання для усіх без винятку дітей є основою забезпечення прав осіб з інвалідністю, як вимагає Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікована Україною 2009 року.

Проблема психічного здоров'я дітей і підлітків є проблемою більш здорового і повноцінного майбутнього нації в цілому, тому освітній контекст допомоги дітям з порушеннями психічного розвитку є абсолютно нероздільним з питаннями медичної і психологічної допомоги як дитині з психічними розладами, так і її родині.

Під інклюзивним освітнім процесом ми розуміємо процес залучення дитини з порушеннями психофізичного розвитку до навчального середовища за місцем проживання із цілковитим забезпеченням відповідної корекції порушень розвитку з метою максимального включення дитини у соціальне середовище відповідно до правового підходу до розуміння інвалідності та особливих потреб загалом.

Інклюзивний освітній процес повинен бути корекційно спрямованим, доступним, науково обґрунтованим та центрованим не лише на дитині, а й на її родині, оскільки батьки є партнерами вчителів, починаючи з планування на всіх етапах навчально-виховного процесу. Інклюзивний освітній процес відбувається на засадах співпраці, адже мультидисциплінарна команда фахівців планує усі необхідні навчально-виховні втручання на основі постійного вивчення дитини у динаміці її розвитку. Аналізуючи проміжні досягнення, зазначимо, що мультидисциплінарний підхід лежить в основі педагогічного супроводу дитини, який є умовою забезпечення включення дитини в освітнє середовище [3].

Інклюзивний освітній процес розвивається в контексті універсального дизайну у навчанні – концепції, що пояснює цілковиту доступність освітнього процесу на усіх рівнях, починаючи з відповідної організації середовища і закінчуючи прийомами викладання в інклюзивному або спеціальному класі. Ми виділяємо чотири таких компоненти

універсального дизайну у навчанні: архітектурну доступність, матеріально-технічне забезпечення, методичне забезпечення та відповідно підготовлені людські ресурси, адже без фахового персоналу ефективний навчально-виховний процес в умовах інклюзії є неможливим, особливо сьогодні, коли змінюються підходи до освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Індивідуальний підхід до дітей з порушеннями психічного розвитку є необхідною умовою ефективного інклюзивного освітнього процесу, оскільки досягти корекції порушень дитини та її включення в освітнє середовище можна лише за умови ретельного вивчення її індивідуальних особливостей і потреб. Вивчення індивідуальних особливостей – спостереження, аналіз і обговорення таких особливостей – є основою індивідуального підходу до дитини з порушеним розвитком. Правильне і ретельне вивчення дитини є основою планування навчально-виховного процесу і розробки індивідуальної програми розвитку, що зумовлює успішні результати педагогічних втручань. Отже, індивідуальний підхід – це підхід, що базується на аналізі як особливостей, притаманних дитині в силу її діагнозу, так і на вивченні унікальних якостей дитини, зокрема зони найближчого розвитку, а також особливостей процесу формування провідної діяльності дитини.

Диференційований підхід до дітей з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі – це підхід, спрямований на забезпечення найбільш ефективного виховання і навчання дитини в умовах загальноосвітнього або спеціального освітнього середовища через конкретні методи і прийоми роботи педагога за умови забезпечення повноцінного навчання усіх дітей у колективі (тих, що мають особливі потреби, і дітей без потреб), не утискаючи інтереси будь-якої дитини, що залучена в освітній процес [1, с. 145–149]. Інновація змісту диференційованого підходу в контексті інклюзії полягає в тому, що ми не намагаємось поділити дітей на групи відповідно до їхніх здібностей. Навпаки, необхідно забезпечити навчання в умовах спільного освітнього процесу дітей з різним рівнем розвитку із гармонійним забезпеченням потреб усіх.

Важливо зазначити, що увесь комплекс психолого-педагогічного впливу в межах індивідуального та диференційованого підходу до дітей з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі повинен втілюватися згідно з сучасними підходами до діагностування, лікування та корекції психічних розладів і відповідно до сучасних протоколів міжнародних організацій, авторитетних у сфері охорони психічного здоров'я. Лише достовірні та науково обґрунтовані методи допомоги дітям з порушеннями психічного розвитку можуть принести найкращі результати у

процесі навчання та виховання. Важливою є також міждисциплінарна наукова взаємодія, оскільки ефективність психолого-педагогічних методів роботи з дітьми напряму залежить від останніх медичних досліджень, які вивчають достовірні причини і нейробіологічну сутність порушень психічного розвитку [4].

Індивідуальний та диференційований підхід до дітей з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі є показовим на прикладі учнів з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги, як вже зазначалось, – найбільш поширеної категорії дітей з порушеннями психічного розвитку.

Ця категорія знаходиться часто на межі норми і патології та вимагає корекційної спрямованості на побудову навчально-виховного процесу (від легкої адаптації до значної поглибленої модифікації підходів у вихованні і навчанні) за наявності супутніх порушень інтелектуального розвитку, тому можна говорити про універсальні моделі та технології навчально-виховної роботи, які є ефективними для дітей з ГРДУ і можуть бути поширені на інші категорії дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Проблема соціальної реабілітації родини гіперактивної дитини є однією із задач комплексної допомоги дітям з порушеннями психічного розвитку задля ефективної реалізації індивідуального та диференційованого підходу до таких дітей в інклюзивному освітньому процесі.

Успіх у складанні індивідуальної програми розвитку напряму залежить від того, наскільки згуртовано працюватиме команда фахівців, і від того, наскільки ретельно буде проведено спостереження за дитиною і оцінювання її поведінкових особливостей та навчальних можливостей. При плануванні стратегій навчально-виховної корекції необхідно пам'ятати про те, що пріоритетними у короткотерміновому і довготерміновому цілепокладанні є такі цілі: безпека, соціальна взаємодія, поведінка в цілому, і лише в останню чергу – навчальні досягнення. Завжди при перегляді індивідуальної програми розвитку і моніторингу досягнення індивідуальних цілей ми орієнтуємось на індивідуальний прогрес дитини, порівнюємо дитину лише з нею самою. Адаптація стосується як факторів середовища, так і методів і прийомів роботи в класі. Адаптація є складовою частиною диференційованого викладання в інклюзивному освітньому середовищі [5, с. 238–254].

Протягом грудня 2019 – січня 2020 року було проведено дослідження ефективності співпраці фахівців в умовах навчального закладу за п'ятьма показниками (індикаторами):

- 1) покращення комунікації між фахівцями;
- 2) залучення батьків до вивчення та супроводу дитини;
- 3) покращення соціальної взаємодії дітей;

- 4) покращення поведінки дитини в цілому;
- 5) покращення академічної успішності на кінець семестру.

Загалом було проаналізовано 20 анкет, заповнених вчителями Самбірської гімназії Львівської області. Дослідження здійснювалось після навчальних тренінгів, проведених для вчителів фахівцями кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи факультету педагогічної освіти ЛНУ ім. Івана Франка.

Було розроблено числову шкалу оцінювання названих вище показників, де мінімальний бал з розрахунку на одну опитану особу дорівнював числу 1, максимальний – 5. Нами було опитано 20 осіб. Мінімальний бал становив 20, максимальний – 100, максимальний числовий показник становив 500. У ході дослідження було визначено числовий показник 377, що становить 78% від максимального балу.

Отже, ефективність співпраці фахівців в умовах навчального закладу становить 75,4%. Найсильнішим показником є залучення батьків до вивчення та супроводу дитини – 85% від максимально можливого балу, що є наслідком активної просвітницької роботи. Найслабшим показником є покращення поведінки дитини в цілому – 68% від максимального балу, що доводить твердження про те, що ефективна корекція поведінки дитини з гіперактивністю та дефіцитом уваги є одним з найбільших викликів у ефективному залученні таких дітей в освітній процес.

Загалом диференційований підхід до дітей з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі має комплексну природу і, окрім диференціації за ознакою порушення, включає в себе також диференціацію змісту матеріалу, шляхів представлення, пояснення (презентації) матеріалу, диференціацію діяльності учнів, а також інструментів оцінювання учнів.

Таблиця 1

№	Показники	Макс. бал	Фактичний бал	% від макс. балу
1	Покращення комунікації між фахівцями	20	80	80
2	Залучення батьків до вивчення та супроводу дитини	20	85	85
3	Покращення соціальної взаємодії дітей	20	73	73
4	Покращення поведінки дитини в цілому	20	68	68
5	Покращення академічної успішності на кінець семестру	20	71	71
	Всього	100	377	75,4

Рис. 1. Модель педагогічного супроводу дитини з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі

Висновки. Загалом заснований на індивідуальному вивченні дитини диференційований підхід до побудови навчального процесу є основою педагогічного супроводу дитини з порушеннями психічного розвитку і охоплює такі сфери, як поведінка, соціальна взаємодія та академічна успішність. Розробка поведінкових стратегій є обов'язковою умовою для успішного навчання дитини. Тут ми застосовуємо тренінг соціальних навичок та техніки поведінкової корекції, які є бажаними не лише для тих дітей, що є офіційно на інклюзивній формі навчання. Вони можуть бути застосовані педагогічними працівниками для усіх учнів, які демонструють неприйнятну поведінку з діагностованими і недіагностованими порушеннями психічного розвитку.

Корекція успішності напряму пов'язана із стратегіями втримання уваги та вимагає мультисенсорної інтеграції дитини у навчальний процес. Тут необхідна як адаптація середовища, скерована на зменшення сторонніх подразників, так і максимальне задіявання усіх сенсорних відчуттів дитини із максимальною зміною навчальної діяльності з опорою на індивідуальний навчальний стиль дитини. Важливо враховувати також вік дитини та рівень здібностей загалом. Подальшого

вивчення потребують практичні механізми включення дитини з порушеннями психічного розвитку в інклюзивний освітній процес.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Синьов В.М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії. Київ : «МП «Леся», 2010. 779 с.
2. Синопис діагностичних критеріїв DSM-V та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2014. 112 с.
3. Ферт О.Г. Освітній та соціальний компоненти комплексного підходу до організації інклюзивного простору. *Актуальні питання корекційної освіти* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський. 2006. 2018. Вип.12. С. 301–309. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n12-2019/the-educational-and-social-item-of-the-systematic-approach.html> (Index Copernicus).
4. Ферт О.Г. Особливості планування навчально-виховного процесу для дітей з гіперактивністю та дефіцитом уваги. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»*. 2019. Випуск 37. с. 128–135.
5. Rief S.F., How to Reach and Teach Children with ADD/ADHD. S.F. : Jossey-Bass, 2005, 436 p.